

O'ZBEKISTON TABIATIDAGI NOYOB GULLAR HAQIDA MA'LUMOTLAR

Chirchiq shaxar politexnikumi biologiya fan o'qtuvchisi
Xolbutayeva Zuhraxon Raimjonovna

ANNOTATSIYA

Maqolada O'zbekiston tabiatidagi ayrim noyob gullar haqida ma'lumotlar keltirilgan. Bunda o'simliklarning Respublikamizda uchraydigan turlari, biologiyasi, ekologik xususiyatlari batafsil berilgan. Hozirgi kunda bu o'simlik turlarini uchrash arealining qisqarib borishi natijasida ularni muhofaza qilish lozimligi haqida soz boradi.

Kalit so'zlar: biologiya, ekologiya, flora, yovvoyi, botanika, Al-Xorazmiy, Beruniy, Nodira, Dante, London, nav, Ugam, Piskom, Chotqol, Qurama, Farg'ona

АННОТАЦИЯ

В статье содержится информация о некоторых редких цветках в природе Узбекистана. Подробно даны виды растений, встречающихся в нашей республике, их биология, экологическая характеристика. Данные время в связи с сокращением ареалов встреч этих видов растений говорят о необходимости их охраны.

Ключевые слова: Биология, экология, флора, дикая, ботаника, Аль-Хоразми, Беруни, Надира, Данте, Лондон, сорт, Угам, Писком, Чоткал, Курама, Фергана.

ABSTRACT

The article contains information about some rare flowers in the nature of Uzbekistan. The species of plants found in our republic, their biology, ecological characteristics are given in detail. Given the time, due to the reduction in the areas of meetings of these plant species, they speak of the need for their protection.

Key words: Biology, ecology, flora, wild, botany, Al-Khorazmi, Beruni, Nadira, Dante, London, variety, Ugam, Piskom, Chotkal, Kurama, Fergana.

KIRISH

Xushmanzara o'simliklarga, shu jumladan gullarga zavq bilan boqmagan, ulardan lazzatlanmagan kishi yo'q desak mubolag'a bo'lmaydi. Gullarga bo'lgan muhabbat, shaydolik barcha xalqlar qatori o'zbek xalqining ham qon - qoniga singib ketgan. Kishilarimiz gullarni shunchalik yaxshi ko'rganlaridan ilk bahorda uni ko'zlariga surtib omonlik qilishadi, farzandlariga mehr bilan "Lola", "Gullola", "Gunafsha", "Navro'z", "Ra'no", "Gulira'no", "Sunbula" deb nom qo'yishadi. Eng yaqin kishilariga do'stlik, mehr, sadoqat ramzi sifatida gul taqdim etadilar.

Ilk bahordan boshlab to kech kuzgacha istirohat bog'larini, xiyobonlarni, skverlarni va kishilar madaniy hordiq chiqaradigan boshqa oromgohlarni son- sanoqsiz gullar bezaydi. Xech shubhasiz bu gullar zaminida yovvoyi gullar yotadi. Agar yovvoyi gullar bo'lmaganda edi, u holda biz bunchalik rang - barang gullarga ega bo'lmagan bo'lar edik. Shu munosabat bilan O'zbekiston o'zining yovvoyi gullari bilan mag'rurlansa arziydi. Ular tabiiy holda o'sishiga qaramay o'zlarining nafis va rang - barangligi bilan kishilarni asrlar osha rom etib kelmoqda. Yovvoyi floramiz uzoq o'tmishdan ekma o'simliklarimizning, shu jumladan gullarning birdan - bir manbai bo'lib qoldi. O'zbekistonda yovvoyi xushmanzara o'simliklarning juda ko'p turlari mavjud. Masalan, lola, sallagul, shirach va boshqlar.

Bular MDH emas, hatto chet ellardagi gulchilik sohalarida ham zo'r qiziqish tug'dirmoqda. Xususan, ularga bo'lgan talab tobora ortib bormoqda. Bu o'simliklar erta bahorda gullashi bilan boshqa gullardan ajralib turadi. O'zbekiston tabiiy xushmanzara o'simliklarga naqadar boy bo'lishiga qaramay ular yetarli darajada o'rganilgan emas.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

O'zbekistonning xushmanzara o'simliklari hayoti, formalari va o'sish sharoitiga ko'ra juda xilma - xildir. Bular orasida jazirama cho'ldan tortib qorli yaylovlarga qadar ko'tariladigan daraxt, buta, ko'p yillik va bir yillik o'tlar bor. Barcha yovvoyi gullar gullash muddatiga qarab 3 ta guruhga bo'linadi: bahorgi, yozgi va kuzgi. O'zbekistonda piyozdoshlar, safsarguldoshlar, ayiqtovondoshlar, gazako'tdoshlar, chuchmomadoshlar, ra'nodoshlar kabi oilalar o'zlarining ajoyib vakillari bilan ko'pchilikka manzur bo'lib kelmoqda. Bulardan azaldan respublikamizning faqat ayrim hududlaridagina uchraydigan yoki oldinlari keng tarqalib, so'ng ko'p xarid qilinishi tufayli maydonlari nihoyatda qisqarib ketgan fan va qishloq xo'jaligi uchun katta ahamiyatga ega bo'lgan o'simliklar kiradi.

Lolalar. Lola (Tulipa) ni bahor malikasi, gullar sarasi deyishadi. Lola haqida qancha gapirsak ham ozlik qiladi. Erta bahorda qir va adirlarda qizil alvon yopib dillarni xushnut qiluvchi o'simlik ana shu loladir. Lola bir necha asrlardan beri kishilarni o'ziga shaydo qilib kelmoqda. Lolalar piyozdoshlarga mansub ko'p yillik o'tlardir. Lolalar yer kurrasining ko'pgina joylarida o'sadi. Yer yuzida ularning 140 dan ortiq turlari tarqalgan. MDH da yovvoyi lolalarning 83 turi bo'lib, ulardan 63 turi

O'rta Osiyoda, qolganlari esa Qirim va Kavkazda uchraydi. O'rta Osiyo lolalarning aksariyat qismi O'zbekistonda, uning adir va tog'larida uchraydi. O'zbekiston fanlar akademiyasining Botanika bog'ida yetishtirilayotgan Al-Xorazmiy, Beruniy, Nodira, Dante, London kabi jahonga mashhur lola navlari zaminida yovvoyi lolalar yotadi. Yovvoyi lola turlari tufayli biz yuzlab ekma lola navlarini yetishtirishga muayassar bo'ldik.

O'zbekistonda lolalarning 25 turi o'sadi. Nafislikda tengi yo'q bu gullarni diyorimizning har bir burchagida-kimsasiz cho'llarida, adir va qirlarda, tog' va yaylovlarda uchratish mumkin. Saxiy tabiat ko'ksidan o'rin olgan lolalar yakka- yakka holda yoki to'p - to'p bo'lib hamda bir necha gektar maydonlarni ishg'ol qilib o'sadi. Ular qumoq, soz, chag'al toshli va toshli tuproqlarda ko'zni qamashtiruvchi lolazorlar hosil qiladi. Xa, lolalar ko'p va rang - barang, bular orasidan birortasini saralab olish qiyin. Lolalar asosan qizil, och qizil, to'q qizil, sarg'ish, oqish, targ'il va boshqa ranglarda bo'ladi.

Qizil lolalar. Xalq orasida asosan ikki tur - Tulipa Greygii va Tulipa Fosteriana qizil lola deb yuritiladi. Bu o'simliklar gullarining yirik va nafisligi hamda bo'yining balandligi jihatidan O'zbekistondagi barcha qizil lolalardan ustun turadi. Ayrim berahm savdogarlar tabiat bag'ridan yulib olib, bozorlarda pullaydigan qizil lolalar ham ana shularning o'zi. Bu ikki turning bo'yi 35-40 sm ga yetadi. Piyozi tuxumsimon, yirik, diametri 2,5 - 3 sm, usti to'q qo'ng'ir po'st bilan qoplangan.

Poyasi 3 - 4 bargli, barglari yirik, eni 3 - 15 sm. O'simlikning eng chiroyli qismi uning gulidir. Tojbrglari 6 ta, qizil ranglarda, uzunligi odatda 3 - 7sm bo'lib, ba'zan yaxshi sharoitda o'sganlariniki hatto 15 sm ga yetadi. Tojbarglarning o'rtasida joylashgan turli rangdagi changchi va urug'chilar ham o'simlik chiroyiga chiroy qo'shib turadi. Qizil lolalar aprel va may oylarining boshlarida ochiladi. Gullash davri ikki haftacha davom etadi. Urug'lari may oyining oxiri va iyun oylarida yetiladi.

Qizil lolaning Tulipa Greygi nomli turi faqat G'arbiy Tyanshan tog' tizmalarida tarqalgan. Tog'ning mayda zarra tuproqli va mayda chag'al toshli o'rta qismlari lola uchun eng qulay joy hisoblanadi. Ikkinchi qizil lola -Tulipa Fosteriana esa Morina kokanika nomli tur 60 – 80 (100) sm balandlikdagi oddiy va bezchali tuklar bilan qoplangan ko'p yillik o't. Barglari qalin, chetlari asosan tekis, yopirma barglari teskari nashtarsimon, uzunligi 30 – 35 sm, eni 2 - 2,5 sm. Poyadagilari 3 tadan halqa hosil qilib o'rnashgan, guloldi barglari ham 3 tadan bo'lib poyaning yuqori qismida joylashgan. O'simlikning guli o'ziga xos tuzilgan. Shuning uchun ham u kishi diqqatini jalb etadi. Gullar uzun to'pguldagi guloldi barglarning qo'ltig'ida g'u j- g'uj bo'lib o'rnashgan. Toji yirik, u 3,5 sm uzunlikdagi naycha, 12 mm keladigan pushti rangli ikki bo'lakli ustki va 3 bo'lakli ostki lablardan tashkil topgan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI (REFEREFNCES)

1. Raxmonov, R. R., Rayimov, A. R., Torayev, M. M., & Sharifova, S. S. Q. (2022). RAMSAR ROYXATIGA KIRITILGAN SUV BOTQOQLIK HUDUDLARINING BIOXILMA-XILLIKNI SAQLASHDAGI O'RNI. Central
2. Asian Academic Journal of Scientific Research, 2(6), 10-22. Рахимов, Ж. Р., Хусенов, Б. К. Ў., Фаниева, М. О., & Хайитова, Ш. Ж. (2022). ЗАРАФШОН ДАРЁСИ ҚУЙИ ОҚИМИ БАЛИҚЛАРИ БИОЛОГИЯСИ, ЭКОЛОГИЯСИ ВА

- АҲАМИЯТИ. Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, 2(5-2), 928-943.
3. Raimov, A. R., & Rakhmonov, R. R. (2019). Distribution and number of Common myna *Acridotheres tristis* (Linnaeus, 1766) in different habitats of the Kyzylkum region. Природа Внутренней Азии. Nature of Inner Asia, (2), 60-64.
 4. Бакаев, С. Б., Холбоев, Ф. Р., & Рахмонов, Р. Р. (2017). Дополнение к списку гнездящихся птиц города Бухары. Русский орнитологический журнал, 26(1389), 61-65
 5. Rakhimovich, R. R., & Rustamovich, R. A. (2019). Structure and distribution of animals in the Bukhara region. European science review, 2(1-2), 34-36.
 6. Rayimov, A. R., & Rakhmonov, R. R. (2019). The role of *Acridotheres Tristis* in Biotic Connection. International Journal of Virology and Molecular Biology, 8(1), 1-3.
 7. Oriental Renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences (E)ISSN:2181-178
 8. www.oriens.uz
 9. SJIF 2023 = 6.131 / ASI Factor = 1.73 (1), Jan., 2023 81
 10. Rayimov, A. R., & Rakhmonov, R. R. (2019). The distribution and number of *Acridotheres tristis* in different habitats in the Kyzylkum. Nature of inner asia, 2(11), 60-64.
 11. Rakhmonov, R. R., & Rayimov, A. R. (2019). Ecological positions of hunting species in Bukhara region. International Journal of Genetic Engineering, 7(1), 15-18.
 12. Akmalovna, A. C. (2022). SOG'LOM AVLOD QOLDIRISH-BUYUKKELAJAK POYDEVORI. Uzbek Scholar Journal, 5, 177-181.